

Ondt i historien

Mellem erindring og glemsel

Bernard Eric Jensen

Mit sigte er at sætte temaet for denne bog – den vanskelige historie – ind i en bredere sammenhæng. Det skal ske ved dels at indplacere temaet i en historiefaglig og historiepolitisk ramme, dels pege på de faglige udfordringer, der melder sig, så snart vi begynder at arbejde med en ømfindtlig historie.

Jeg var i midten af 1990erne med til at søsætte et større flerfagligt forskningsprojekt om historiefremstilling og historiebrug, og den første af projektets publikationer gav vi titlen *Erindringens og glemslens politik* (1996). Det blev gjort for at pointere, at vi mennesker ikke kan arbejde med historie uden – direkte eller indirekte – at blive involveret i historie- og identitetspolitik. Men det kan ske på flere måder.

Det sker helt elementært, så snart vi beslutter os for at arbejde med noget fortidigt. Det er ikke muligt at arbejde med fortiden som sådan, men kun med en bestemt fortid eller flere specifikke fortider. Der ligger altså valg og dermed en selektionsproces til grund for dette arbejde med noget fortidigt. Vi erklærer hermed, at en bestemt fortid er erindringsværdig, men samtidigt beslutter vi, at andre fortider gerne må forblive – som vi siger på dansk – i glemmebogen.

Erindring og glemsel kan imidlertid også komme ind i billedet på en anden måde. Vi kan også være i en situation, hvor den faglige og identitetspolitiske udfordring består i at hjælpe folk med at erindre, hvad de måske allerhelst gerne vil glemme. Eller omvendt, udfordringen kan bestå i at tilskynde folk til at glemme, hvad de gerne vil fastholde erindringen om. Her har vi at gøre med mere komplekse former for historie- og identitetspolitik.

Allermest vanskeligt bliver det, når vi skal håndtere et sæt traumatiserende erfaringer som dem, den norske befolkning blev udsat for d. 22. juli 2011. I den situation kan håndteringen af en vanskelig og ømfindtlig historie på det nærmeste gå i helt hårdknude. Men inden jeg kommer ind på de faglige og identitetspolitiske udfordringer, skal selve temaet tages op til nærmere overvejelse.

Vanskelig historie: hvad er det?

Der findes ikke inden for historiefaget et sæt etablerede termer til at beskrive det, der er valgt som tema for årets Agderseminar. Arrangørerne har derfor selv måttet «opfinde» en terminologi, og valget faldt på udtrykket «den vanskelige historie». Brugen af det adjektiv gør det klart, at det drejer sig om en historie, der er besværlig, ømtålelig eller ligefrem umedgørlig.

Hvilke andre udtryk anvendes af andre fagfolk? To canadiske antropologer, Paul Antze og Michael Lambek, udgav en bog med titlen *Tense Past. Cultural Essays in Trauma and Memory* i 1996. Brugen af det engelske adjektiv *tense* angiver, at det drejer sig om de fortider, hvortil der er knyttet indre spændinger eller konflikter. Endnu stærkere er brugen af termen *traume*, eftersom det begreb viser, at det også kan dreje sig om de fortider, der har aflejret sig som en særdeles negativ, men også tvangsmæssig erindring.

De to amerikanske historikere, Roy Rosenzweig og David Thelen, satte sig i 1990'erne for at udforske menigmands historieforståelse og historiebrug. Resultatet blev offentliggjort i *The Presence of the Past. Popular Uses of History in American Life* (1998). Undersøgelsen viste, at de også måtte beskæftige sig indgående med, hvad de kalder den personlige og intime fortidsbrug (the intimate use of the past). En del af de fortider havde karakter af, hvad de kalder *wrenching memories* – altså erindringer af de fortider, der fordrejer, forvrider og forvansker folks livshistorier.

I min bog *Hvad er historie* (2010) gør jeg brug af et sæt begreber, der er designet sådan, at de skulle kunne håndtere temaet for dette års Agderseminar. Der tales her om en identitetsfølsom og dermed også en ømfindtlig historie. Når det drejer sig om menneskers identitetsnære historie, kan der være knyttet stærke positive følelser (fx fædreland, modersmål, fædrene arv osv.) såvel som særdeles negative følelser (fx d. 22. juli) hertil.

Det valgte tema vedrører altså de fortider, hvortil mennesker især knytter stærke negative følelser. Det drejer sig om de fortider, der i mennesker er koblet sammen med enten følelser af skam, skyld, vanære, ydmygelse, fornedrelse eller, hvor de føler sig såret, fornærmet, forurettet, ærekrænket. Her har vi at gøre med en vanskelig og ømfindtlig historie. Men det fremgår også, at der er behov for at få udmøntet et sæt differentierede faglige begreber, der kan tages i brug, når vi skal beskæftige os med en sådan historie.

Vanskelig historie som faglig udfordring

Interessen for den vanskelige og ømfindtlige historie har været betydelig gennem de seneste årtier. Det mest oplagte eksempel er den markante interesse for holocaust og andre folkemord – en temakreds, der hvert år får millioner af vesterlændinge til at opsøge de mange erindringssteder, mindesmærker og museer, der er knyttet hertil. De udgør alle forsøg på at håndtere *wrenching memories*, og en spændende og øjenåbnede undersøgelse heraf er at finde i Kyrre Kverndokks *Pilegrim, turist og elev. Norske skoleturer til døds- og konsentrasjonsleirer* (2007).

Interessen for holocaust og folkemord er i vestlige lande i de senere år blevet institutionaliseret ved at oprette særlige forsknings- og undervisningscentre. Når interessen herfor er så udbredt, kan det til dels forklares med, at det ikke kun udgør ihærdige forsøg på at udforske en menneskeskabt ondskab, det er samtidigt målrettede forsøg på at bearbejde dette erfaringskompleks og forhindre, at noget tilsvarende skulle ske igen. Der ligger således en pragmatisk historieinteresse bag – dvs. den forestilling, at historie skal kunne fungere som en livets læremester (*magistra vitæ*). Men det må samtidigt konstateres, at der ikke længere i historiefaget er tradition for eller kompetence til at tænke fortidsforskning og politisk dannelse sammen. Det var nemlig en af de kompetencer, der lige så stille blev afviklet i forbindelse med, at historieforskning blev videnskabeliggjort i løbet af 1800-tallet.

Det fremgår af *The Presence of the Past. Popular Uses of History in American Life* (1998), at interessen for den vanskelige eller ømfindtlige historie er særdeles udbredt blandt almindelige mennesker. Nøglebegrebet hos

Rosenzweig og Thelen er en «fortidsbruger» (a user of the past): menigmand fremstilles her som en særdeles aktiv fortidsbruger, der løbende udnytter det fortidige som et erfaringsforråd (a reservoir of experience) – altså som noget, de kan bruge til at udvide deres eget erfaringsfelt med. Men gennem undersøgelsen fik Rosenzweig og Thelen samtidigt blik for begrænsningerne i den faglighed, som de selv havde fået oparbejdet som faghistorikere. De siger det på følgende måde:

We felt exhilarated [about what we heard people saying], but also a little worried. Nothing in our professional training had prepared us to interpret what we were hearing. [...] Some history professionals will feel ill-equipped to deal with the intimate uses that popular historymaking can easily unearth. After workshops at the People's Story Museum [in Edinburgh] repeatedly evoked painful memories from older participants, staff members decided they need a family therapist to teach them more about confronting wrenching memories. (Rosenzweig og Thelen 1998: 8 & 184)

Rosenzweig og Thelen måtte erkende, at deres traditionelle historiefaglighed kom til kort, når de skulle arbejde med den vanskelige og ømfindtlige historie. Hvordan skal det forklares? En del af forklaringen skal findes i det forhold, at der i historiefaget har været tradition for at modstille historie og erindring – dvs. den objektive og subjektive tilgang til noget fortidigt – og kun at beskæftige sig med førstnævnte. Men arbejdet med en vanskelig og ømfindtlig historie gør det påkrævet, at vi begynder at betragte historie(forskning) som en form for erindring blandt flere, og så snart faghistorikere begynder at beskæftige sig mere indgående med nutidig erindringsforskning, vil de opdage, at det som oftest er de erindringer, hvortil der er knyttet stærke følelser, der danner de mere varige erindringsspor.

Gennem de seneste årtier har der – som sagt – været betydelig offentlig interesse for den vanskelige og ømfindtlige historie. Men når det drejer sig om fortider, hvortil der er knyttet stærke positive og negative følelser, har det ofte lagt op til, at det er blevet håndteret ved at gøre brug af en udpræget sort-hvid tilgang. En af udfordringerne består nemlig i at lægge en sådan tilgang bag os. I stedet for at tage afsæt i en modstilling af «os» (de

gode) og «de andre» (de onde) er folk begyndt at interessere sig for alt det komplekse, spegede og flertydige, der også kan indgå i en identitetsfølsom historie.

Der findes flere forsøg på at gøre op med en sådan sort-hvid tænkning inden for historieforskningen, et eksempel er det sæt personkarakteristikker, som findes i *Sådan valgte de: syv dobbeltportrætter fra besættelsens tid* (2008), der belyser de intrikate politisk-moralske dilemmaer, som folk under besættelsen skulle håndtere, og som førte til, at de portrætterede efter besættelsen fik status af enten helt eller skurk.

Samme tendens ses i øvrigt, når vi retter blikket mod, hvordan de vanskelige historier håndteres ved hjælp af filmmediet. Film om den 2. verdenskrig er oplagte eksempler. At lave en film som Oliver Hirschbiegels *Der Untergang* (2004) havde på det nærmeste været en umulighed for blot få årtier tilbage, og filmen gav da også anledning til en hel del debat og strid. Adolf Hitler har været og er fortsat en udpræget hadefigur i vestlig kultur – en, som de allerfleste – og med god grund – gerne vil distancerer sig følelsesmæssigt fra, og det har derfor været en betydelig udfordring at ville give en mere kompleks og flertydig personschildring af ham. Altså en, der fremstiller Hitler det ene øjeblik som en, der behandler sine nærmeste og sin hund respektfuldt og med omsorg, for i det næste at fremstå som en infantil galning, der koger over i raseri, så snart noget går ham imod.

Et andet eksempel kan være den danske besættelsestidsfilm *Flammen & Citronen* (2008) – en film, der portrætterer to af modstandsbevægelsens heltes liv og virke, men gør det på en sådan måde, at vi som tilskuere får indblik i de meget betydelige personlige, familiære og moralske omkostninger, der var knyttet til det at tage del i modstandskampen. Det er dog langt fra alle nyere film om den 2. verdenskrig, der har lagt den sort-hvide tilgang bag sig. Et eksempel på, hvordan tilgangen forsat fastholdes, er den norske besættelsestidsfilm *Max Manus* (2008), der ikke for alvor fremstår som en vanskelig eller ømfindtlig historie. I den udstrækning at vi ønsker at holde os fri af en sort-hvide tilgang, kan det gøres ved at skrive os bag øret den formaning, hvormed faghistorikeren Thomas Nipperdey afrundede sidste bind af sin *Deutsche Geschichte 1866–1918* (1993), der behandler det tyske kejserriges opkomst og sammenbrud:

Mennesker kan ikke opdeles i de gode og de onde, kejserriget var ikke godt eller ondt eller kan adskilles i det gode og det onde. Historiens grundfarve er ikke sort og hvid, dens grundmønster er ikke som kontrasterne på et skakbræt; historiens grundfarve er grå, i uendelige schatteringer. (Nipperdey 1993: 905 (min oversættelse))

En anden historieforståelse

Der findes flere måder at forstå historie på, men de er ikke alle lige relevante, når det drejer sig om at håndtere en vanskelig og ømfindtlig historie. Faghistorikeren og historiedidaktikeren May-Brith Ohman Nielsen har i *Historiebevissthet og erindringsspor* (2004) argumenteret for, at det er velbegrunderet at skelne mellem historie som videnskab på den ene side og historie som gåde på den anden, og hun har fremstillet forskellen på følgende skematiske måde:

Historie som videnskabsfag

Faglige metoder (kildekritik)
Færdigheder og begreber
Analyse og teori
Årsag < > virkning
Stabilitet og forandring

Historie som noget gådefuldt

Det gådefulde og uforståelige
Eksistentielle spørgsmål
Fællesskab, myter, identitet
Tryghed, trøst, genkendelse
Æstetik, fantasi, leg.

Gør vi her brug af Ohman Nielsens modstilling, kan vi konkludere, at den vanskelige og ømfindtlige historie mestendels befinder sig på skemaets højre side – altså historie som noget gådefuldt, men med fremhævelsen af især de negative følelser. Når vi skal arbejde med den slags historie, fordrer det et klart brud med det historiebegreb, der i flere menneskealdre har været normsat inden for historiefaget. Det traditionelle historiefaglige historiebegreb er et, der sætter lighedstegn mellem termerne «historie(n)» og «fortid(en)». Så meget er denne historieforståelse taget for givet, at Knut Kjeldstadli end ikke finder anledning til at reflektere over dette lighedstegn i sin bog *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget* (1992). Det er en forståelse af historie, hvor historikeren – så at sige – står udenfor sin genstand (=fortiden) og betragter den oppefra

og udefra. Det er således et historiebegreb, der forudsætter en klar adskillelse af det fortidige og det nutidige.

Når vi skal arbejde med den vanskelige og ømfindtlige historie, drejer det sig derimod om de fortider, der fortsat er nærværende og virksomme i den nutid, hvori vi lever og virker. Det er værd at bemærke, at almindelige amerikanere forstår historie på en sådan måde, og det var af den grund, at Rosenzweig og Thelen netop gav deres bog titlen *The Presence of the Past*. Vi har nu at gøre med en socialkonstruktivistisk historieforståelse. Den amerikanske filosof David Carr har i *Time, Narrative and History* (1986) sat indsigten i det sagforhold på følgende korte formel: «We are in history as we are in the world: it serves as the horizon and background for our everyday experiences» (Carr 1986: 4).

Det er også den socialkonstruktivistiske historieforståelse, der ligger til grund for begrebet *Vergangenheitsbewältigung*, der blev udmøntet i Tyskland efter 2. verdenskrig for at kunne håndtere det sagforhold, at noget fortidigt kan være nærværende i og dermed være med til at forme en nutid. Det er af den grund, at der kan være et udtalt behov for at få bearbejdet og overvundet de fortider, der fortsat præger folks tænke- og væremåder – altså den internaliserede kulturarv. Vi har da at gøre med, at nogen skal hjælpes til at bearbejde den indre emotiv-kognitive modstand (fx i form af en fortrængning), der gør sig gældende i deres liv.

Men her melder et spørgsmål sig – især blandt historikere af fag. Hvordan kan noget fortidigt være nærværende og virksomt i en levet nutid? At noget fortidigt kan udgøre et virksomt og formativt kraftfelt i en nutid, er den antagelse, der ligger til grund for en historiedidaktisk historieforståelse – altså det, der ligger til grund for begrebet «historiebevidsthed».

Historiebevidsthed tager afsæt i det forhold, at fortiden er til stede i nutiden som erindring og fortidsfortolkning, og at fremtiden er til stede som et sæt forventninger. Begrebet retter altså opmærksomheden mod det menneskelige eksistensvilkår, at i en levet nutid indgår der altid såvel en erindret fortid som en forventet fremtid. (Jensen 1996: 5)

En historiebevidsthedstilgang går meget på tværs af, hvordan faghistorikere plejer at forstå historie. Ingen tvivl om det. Men det er intet mærk-

værdigt eller mystisk ved en sådan tankegang. Tværtimod er den helt igennem *down to earth* – som man siger på engelsk. Et aktuelt eksempel er det fine og passende slogan, som statsminister Jens Stoltenbergs gjorde brug af d. 25. juli 2011: «Våre fedre og mødre lovet hverandre ‘Aldri mer 9. april’. Vi sier ‘Aldri mer 22. juli!’» Her gør Stoltenberg brug af en specifik erindrende fortidsfortolkning i en tilspidset aktuel sammenhæng. Han lader sig inspirere af det fortidige eksempel til at udmønte en forpligtende forventning om, hvordan den norske befolkning vil agere i tiden, der kommer. Når det drejer sig om historiebevidsthedstilgangen, bliver historie netop forstået som de fortider, der formår at danne erindringsspor – dvs. de fortider, der fortsat bliver brugt.

Det er værd at nævne, at en historiedidaktisk historieforståelse ligger i direkte forlængelse af det klassisk vestlige historiebegreb – dvs. *magistra vitæ*-tilgangen, og den har ofte været gjort til genstand for billedlige fremstillinger. Et eksempel er den af *Historia*, som Cesare Ripa udformede til sin *Iconologia* (1603), hvor han viser, hvordan det fortidige, nutidige og fremtidige kan spille sammen i et menneske- og samfundsliv. Her fremstilles historie som en Clio-figur (dvs. en af muserne) med en lang løst-hængende kjortel. Hendes højre fod hviler på en sten – et tegn på, at hun stræber efter at have fast grund under fødderne (dvs. hun søger sandheden). Hun er udstyret med et flot sæt vinger, hvorved hun kommer til at fremstå som en engel, der kan svæve over vandene (dvs. over det historiske forløb). Hun kigger bagud, idet hun skriver med sin pen i en bog (dvs. hun noterer alt det erindringsværdige ned), og hendes bog er placeret på ryggen af en gammel mand, der holder en le i højre hånd. Manden er Saturn, den romerske gud for landbrug, der er et emblem for tiden – dvs. den, der gør ende på tiden og dermed viser hen til døden. Clios opgave er altså at bevare det erindringsværdige og forhindre, at det vil forsvinde sammen med døden. Hun skal således bringe alt det erindringsværdige med ind i fremtiden, hvor det kan være til nytte for de kommende generationer.

Historie og identitetspolitik

Menneskers historiebevidsthed udgør et integreret moment i deres identitetsdannelse. Det er derfor, at megen historie er en særdeles identitetsfølsom affære; vi kan følgelig ikke beskæftige os med den historie uden samtidigt at berøre eller – måske endog befamle – andre menneskers identiteter. Set i et socialkonstruktivistisk perspektiv har det levede liv for en væsentlig del karakter af et sæt levede og sammenvævede historier; de er levede og udlevede narrative identiteter. Når det til tider er sådan, at så stærke følelser som skam, skyld og vanære kan være knyttet til erindringen om bestemte fortider, er det ikke vanskeligt at forstå, at vi har at gøre med en meget identitetsnær og dermed også en særdeles identitetsfølsom historie.

Menneskers identitetsnære historie fungerer på to sammenvævede planer. Den gør sig dels gældende på et individuelt niveau – dvs. når det drejer sig om at erfare, opleve, tænke og handle som et jeg (personlig identitet). Den gør sig ligeledes gældende på et gruppeniveau – dvs. når det drejer sig om at erfare, opleve, tænke og handle som en del af et vi (intersubjektiv eller kollektiv identitet). Menneskers fællesskaber har i øvrigt karakter af at være forestillede fællesskaber (på engelsk: *imagined community*), og de fællesskabsforestillinger (med tilhørende følelser) udgør ikke alene det kit, der holder fællesskabet sammen, men er også det brændstof, der holder liv i og giver energi til fællesskabet. Hvordan et sådant forestillet fællesskab fungerer, kan illustreres ved hjælp af *Historiens Sang* – et digt, som den danske forfatter Jeppe Aakjær skrev i 1917. Jeg nøjes her med at citere de to første vers:

Som dybest Brønd gir altid klare Vand,
og lifligst Drik fra dunkle Væld udrinder,
saa styrkes Slægtens Marv hos Barn og Mand
ved Folkets Arv af dybe, stærke Minder.
Din egen Dag er kort, men Slægtens lang;
læg Øret ydmygt til dens Rod forneden:
Aartusind toner op i Graad og Sang,
mens Toppen suser imod Evigheden!

Vi søger Slægtens Spor i stort og smaat
 i Flinteøxen efter Hårvens Tænder,
 i Mosefundets Smykke, plumpt og raat,
 i Kirkens Kvadre, lagt af brede Hænder.
 Hvert skimlet Skrift, hvert skjoldet Alterbog
 har gjemt et Gran af Slægtens Ve og Vaade;
 nu skal de røbe mig, hvad Vej jeg drog,
 og løfte mig en Flig af Livets Gaade.

(Aakjær 1931 bd. 2:280)

Jeppe Aakjær forstod til fulde den kunst at få aktiveret et forestillet fællesskab – et, der de facto omfattede alle de danskere, der havde levet siden oldtiden, og senere i digtet blev de kommende generationer af danskere føjet til. Og han var helt på det rene med, hvordan han skulle få folk til at identificere sig med dette fællesskab. Det skete ved at indarbejde to subjektpositioner i sit digt. I det optræder der såvel et «vi-danskere» (slægten) og et «jeg – en dansker», og når folk læser eller synger denne sang, bliver de samtidigt indlemmet i dette forestillede folkefællesskab ved at identificere sig hermed. Og det er, fordi menneskers identitetsnære historie vedrører dem som både enkeltperson og gruppelem, at de kan føle sig såret, krænket og nedværdiget også på gruppens vegne.

Det er dette sagforhold, der bedst forklarer, at det at arbejde med den vanskelige historie – sjældent eller aldrig – er en neutral aktivitet i identitetspolitisk henseende. Når mange mennesker har identitetspolitiske og erindringspolitiske aktier investeret i foreliggende fortidsfortolkninger, må det vedgås, at historieforskning og historieformidling som regel også går hen og bliver en identitetsbearbejdende aktivitet. Men det må her konstateres, at det er en problemstilling, der kun sjældent bliver taget op til drøftelse inden for det professionaliserede historiefag. Når der fortsat mangler en debat herom, er det formentlig en kontant følge af, at faghistorikere er vant til alene at rette deres opmærksomhed mod historiebevidsthedens kognitive dimensioner (historisk kundskab) og derfor ikke har blik eller sans for dens mere emotive sider – alt det, der har at gøre med følelser (fx tryghed, frygt, skam), identitet og fællesskab. Når vi skal arbejde med den vanskelige og ømfindtlige historie, er det derfor ikke til-

strækkeligt, hvis vi alene sigter mod at være kundskabsmeddelende. Viden er vigtig, ingen tvivl om det, men den er ofte langt fra tilstrækkelig. Der skal ofte mere til.

Vi skal fx kunne håndtere en situation, hvor folk har et udtalt behov for at skubbe noget til side og dermed fortrænge de fortider, der anfægter deres selvforståelse og tryghed. Her består den faglige og identitetspolitiske udfordring i at hjælpe folk til at erindre, hvad de allerhelst gerne ville glemme. Et lærerigt eksempel på den problematik er undersøgelsen «*Opa war kein Nazi*». *Nationalsozialismus und Holocaust im Familiengedächtnis* (2002), som Harald Welzer og hans forskerteam har lavet. Det drejer sig om en undersøgelse af, hvordan tre generationer af tyskere – bedsteforældre («vidner fra dengang» – dvs. dem, der selv oplevede og deltog i 2. verdenskrig), deres børn og børnebørn – forholder sig til Tysklands nazistiske fortid og til holocaust.

Det afgørende i nærværende sammenhæng er, at disse forskere fandt det påkrævet at arbejde med en klar skelnen mellem folks kognitive og emotive erindringsarbejde. Undersøgelsen viste, at der er en meget markant forskel mellem folks «leksika» (dvs. deres faktuelle viden om Tyskland under 2. verdenskrig) og deres «fotoalbums» (dvs. alle deres mere følelsesladede forestillinger herom). Børnebørnene var fx velinformeret om nazisternes mange forbrydelser (deres leksika), men den viden blev slet ikke knyttet sammen med deres egne familieerindringer (deres fotoalbums). Det er således her, at forklaringen på titlen – «*Opa war kein Nazi*» – er at finde. Ja, den underliggende og styrende antagelse var, at «tyskere» og «nazister» nærmest var to helt forskellige folkefærd.

Hvis der skal gøres noget ved et sådant forhold, må vi erkende, at der vil være behov for en decideret identitetsbearbejdning – former for historieformidling, der også forholder sig til historiebevidsthedens emotive dimensioner. Det er ikke overraskende, at faghistorikere som oftest holder sig på behørig afstand heraf, fordi det er en særdeles vanskelig udfordring at skulle håndtere. Det fordrer fx, at vi må overveje og drøfte, hvilke former for identitetsbearbejdende historie kan betragtes som værende legitime inden for rammerne af et demokrati. Det fordrer, at vi ser os i stand til i det mindste at kunne skelne mellem en autoritær (dvs. decideret indoktrinering) og en demokratisk (dvs. åben og respektfuld) historiepolitik. Det vil

endvidere fordre, at vi i vores historiebrug indtager en dobbeltrolle – dvs. at vi på samme tid agerer som fagperson og som demokratisk medborger. I et demokrati er det intet betænkeligt ved at ville påvirke andres opfat- telser og holdninger. Det gør vi hele tiden, og det er et integreret led i den demokratiske meningsudveksling. Men det må samtidigt ske på en demo- kratisk legitim måde – en, hvor vi udviser respekt for vore medborgeres ret til selv at træffe deres egne værdi- og identitetsvalg.

At bearbejde en internaliseret kulturarv

Når det drejer sig om holocaust eller lignende historier, kan udfordringen bestå i at hjælpe folk med at bearbejde de fortider, som de allerhelst gerne vil glemme. Men når det drejer sig om at arbejde med den vanskelige og ømfindtlige historie, findes også den omvendte udfordring, nemlig at hjælpe folk med at glemme og dermed afvikle en del af den kulturarv, som de har tilegnet sig og gerne ville holde fast i.

Vi mennesker er ikke kun en flok aktive fortidsbrugere (users of pasts), vi er også – hvad faghistorikere ofte er tilbøjelige til at glemme – en gruppe effektive fortidsbærere (carriers of pasts). Sidstnævnte sagforhold har de fænomenologiske filosoffer Shaun Gallagher og Dan Zahavi beskrevet på følgende rammende måde: «I carry my history around with me» (Gallagher og Zahavi 2008:86). Det udgør en følge af, at vi menne- sker ikke kun lever og virker i en/flere kultur(er), men at vi også selv til dels er kultur – en kulturel frembringelse. En væsentlig del af vore identi- teter består nemlig af internaliseret kultur, og følgelig bærer vi i hverdagen rundt betydelige dele af den foreliggende kultur. Den indgår som et inte- greret moment i vore identiteter, og derfor tales der inden for kulturpsy- kologi om menneskers kulturelle og narrative selv. Det er i øvrigt samme sagforhold, der ligger til grund for det tyske begreb *Vergangenheitsbewäl- tigung* – altså at der kan være behov for at få bearbejdet de problematiske eller ligefrem traumatiske sider af en overleveret kulturarv. Jeg vil runde af med at give et eksempel på den problemstilling.

Det drejer sig om, hvad jeg betragter som et af de mest interessante og øjenåbnende undersøgelsesresultater vedrørende forvaltning af kulturarv i en dansk sammenhæng og et, som jeg har behandlet mere indgående i

min bog *Kulturarv – et identitetspolitisk konfliktfelt* (2008). Det danske Undervisningsministerium fik forskere til at udarbejde *Det nationale kompetenceregnskab* (2005). Det hører selvfølgelig sammen med den form for *human capital*-tænkning, der spiller en så fremtrædende rolle i megen nutidig uddannelsespolitik. Jeg vil her blot fæstne opmærksomheden ved to af undersøgelsesresultaterne i dette kompetenceregnskab; det første vedrører danskernes kommunikative kompetencer, det andet deres interkulturelle kompetencer.

Når det gælder danskeres kommunikative kompetencer, ligger 87 % på eller over middel, og hver anden dansker har et højt kompetenceniveau. Når det derimod drejer sig om danskeres interkulturelle kompetencer, er situationen ikke kun meget anderledes, den er nærmest stik modsat. Hvad de interkulturelle kompetencer angår, har 2 ud af 3 et lavt kompetenceniveau, 19 ud af 20 ligger på eller under middel, og kun 1 ud af 20 danskere har her et højt kompetenceniveau. Hvordan lader disse to meget forskelligartede undersøgelsesresultater sig bedst forklare? Det følgende er mit kortfattede bud på en forklaring.

Det danske rige var i mange århundreder – som alle i Norge er bekendt med – en udpræget konglomeratstat, altså en flersproglig og flerkulturel statsdannelse, og København var dengang i udpræget grad en flersproglig hovedstad. Men i løbet af 1800-tallet blev det en særdeles homogen statsdannelse som følge af først «tabet» af Norge i 1814 og dernæst «tabet» af hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg i 1864. Herefter blev forestillingen om den homogene nationalstat det fremherskende ideal blandt danskere, og det er den forestilling, der har været den centrale og styrende, når det drejede sig om at få defineret og videregivet dansk kulturarv. Gennem bl.a. uddannelsessystemet har danskere gennem generationer været vant til at tænke og handle med afsæt i den forestilling, at de er en del af et homogent folkefællesskab i etnisk, kulturel og religiøs henseende.

I lyset heraf er det ikke videre overraskende, at den danske befolkning har et forholdsvis højt kompetenceniveau, når det gælder om at kommunikere med kulturelt ligesindede, men viser sig at være særdeles inkapable, når det drejer sig om en flerkulturel kommunikation. Således som jeg ser det, er det i høj grad definitionen og forvaltningen af dansk kulturarv, der bedst kan forklare, at så mange danskere for tiden har det så vanskeligt

ved at finde sig til rette med sagforhold, at Danmark ved indgangen til 2000-tallet er gået hen og blevet en kompleks flerkulturel virkelighed. På baggrund af den fremherskende form for kulturarvsforvaltning har dette været oplevet som intet mindre end et enormt kulturchok.

Vi har at gøre med en anden form for vanskelig og ømfindtlig historie end de eksempler, der tidligere er taget op. Gennem uddannelsessystemet er mange danskere – mere eller mindre – blevet buret inde i et mentalt monokulturelt fængsel. De mangler – viser kompetenceregnskabet – de mest basale kulturelle kompetencer til at kunne begå sig i en flerkulturel og flerkonfessionel virkelighed. Skal der ændres afgørende ved det sagforhold, vil der være behov for intet mindre end en ihærdig og målrettet *Vergangenheitsbewältigung* – altså en kritisk bearbejdning af den kulturarv, som de fleste danskere har fået internaliseret især gennem deres deltagelse i undervisningssystemet. Her består den vanskelige historie i at få danskere til at glemme en væsentlig del af deres kulturarv – en del, som mange føler sig inderligt knyttet til.

Litteratur

- Antze, Paul og Michael Lambek (red.) 1996. *Tense Past*. New York.
- Carr, David 1986. *Time, Narrative, and History*. Bloomington.
- Gallagher, Shaun og Dan Zahavi 2008. *The Phenomenological Mind*. London.
- Haas, Claus m.fl. 2011. *Ret til dansk. Uddannelse, sprog og kulturarv*. Aarhus.
- Jensen, Bernard Eric 1996. «Historiebevidsthed og historie – hvad er det?», i Henning Brinckmann (red.): *Historieskabt såvel som historieskabende. 7 historiedidaktiske essays*. Gesten. S. 5–18.
- Jensen, Bernard Eric m.fl. (red.) 1996. *Erindringens og glemslens politik*. København.
- Jensen, Bernard Eric 2000. «Historie som erindring. På sporet af menigmands historiebrug», i Bernard Eric Jensen (red.): *At bruge historie*. København. S. 196–226.
- Jensen, Bernard Eric 2003. *Historie – livsverden og fag*. København.
- Jensen, Bernard Eric 2004a. «Faghistorikerens historiebegreb. Baggrund, kendetegn, virkninger», [Dansk] *Historisk Tidsskrift*, bd. 104. S. 179–207.
- Jensen, Bernard Eric 2004b. «At føre identitetspolitik i et demokrati: en problemudredning», i Ove Korsgaard (red.): *Medborgerskab, identitet og demokratisk dannelse*. København. S. 65–86.
- Jensen, Bernard Eric 2008a. *Kulturarv*. København.
- Jensen, Bernard Eric 2008b. «Danmarkshistorier som identitetspolitik». *Historie*. S. 150–156.

- Jensen, Bernard Eric 2010. *Hvad er historie*. København.
- Jensen, Bernard Eric 2011a. «At handle i tid og rum. Et socialkonstruktivistisk historiebegreb», [Dansk] *Historisk Tidsskrift*, bd. 111. S. 197–223.
- Jensen, Bernard Eric 2011b. «Re-imagining a People: Towards a Theory of Peoplehood as Social Imaginary», i Michael Böss (red.): *Narrating Peoplehood amongst Diversity*. Aarhus. S. 25–39.
- Jensen, Bernard Eric 2012. «Historiebevidsthed – en nøgle til at forstå og forklare historisk-sociale processer», i *Historiemedvetande – historiebruk* (Historiedidaktik i Norden bd.9), Malmö. S. 14–34.
- Kirchhoff, Hans (red.) 2008. *Sådan valgte de*. København.
- Kjeldstadli, Knut 1992. *Fortida er ikke hva den en gang var*. Oslo.
- Kverndokk, Kyrre 2007. *Pilegrim, turist og elev*. Lindköping.
- Nielsen, May-Brith Ohman 2004. «Historiebevissthet og erindringsspor», i Sirkka Ahonen m.fl. (red.): *Hvor går historiedidaktikken?* (Historiedidaktik i Norden bd. 8). Trondheim. S. 211–228.
- Nipperdey, Thomas 1993. *Deutsche Geschichte 1866–1918*. Bd.2. München.
- Rosenzweig, Roy og David Thelen 1998. *The Presence of the Past*. New York.
- Warring, Anette 2000. «Historieformidling – i et demokratisk perspektiv», i Bernard Eric Jensen (red.): *At bruge historie*. København. S. 178–194.
- Warring, Anette 2003. «Erindringsfællesskab og erindringspolitik som magtvilkår og magtmiddel», i Christiansen, Peter Munk og Lise Togeby (red.): *På sporet af magten*. Aarhus. S. 33–45.
- Welzer, Harald m.fl. 2002. «Opa war kein Nazi». Frankfurt/M.
- Aakjær, Jeppe 1931. *Samlede Digte*. København.